

DOI 10.31909/26168812.2019-(42)-16

УДК 371.214.1 : 811

Марія ПЕНТИЛЮК*
Ірина ГАЙДАЄНКО

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ У НАВЧАННІ МОРФОЛОГІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті порушено проблему навчання морфології в школі на функційно-стилістичних засадах. З'ясовано сутність функційно-стилістичного під, визначено теоретичні основи: поняття функції мовних одиниць, їх уживання в стилістично диференційованих текстах. Особливу увагу звернено на основні дефініції, пов'язані з навчанням граматики на функційно-стилістичній основі, на означену проблему в працях лінгвістів та лінгводидактів. Досить розлого автори з'ясовують поняття «функція», функційність, подають філософське їх трактування. На матеріалі шкільного курсу морфології акцентовано на основних поняттях шкільної стилістики: функційний аспект мови, функційна граматика, функційний стиль та тісно пов'язані з ними текстові зв'язки, семантико-синтаксичні відношення. Не обминають дефініцію «текст як основу реалізації», «функційно-стилістичний підхід». Окремішньо «стиль мовлення» розглядають стилістичні функції морфологічних засобів стилістики, зокрема вживання частин мови як граматичних аспектів. Стаття орієнтує вчителів на формування комунікативної компетентності школярів у процесі вивчення морфології. Аналіз стилів мовлення спирається на загальні ознаки тексту та функції мовних одиниць у ньому. Особливу увагу звернено на практичний аспект функціонування морфологічних одиниць, що забезпечує формування в учнів комунікативної компетентності.

Ключові слова: функційно-стилістична спрямованість, функційно-стилістичні засади, функціонування мовних одиниць, стиль мовлення, стилістичні засоби морфології, стилістично забарвлені мовні одиниці.

Постановка проблеми. Відповідно до концепцій та Державного стандарту мовної освіти України, чинних програм з української мови пріоритетною є мовленнєва підготовка школярів на комунікативній основі, спрямована на вироблення вмінь і навичок змістовно, граматично правильно, логічно й виразно висловлювати думки в усній і писемній формах. Нові вимоги націлюють на вивчення української мови у функційному аспекті, тобто для оволодіння мовою як засобом спілкування недостатньо засвоїти лише формальну сторону мовних явищ – систему граматичних категорій і форм, але й доречно використовувати їх у мовленні й забезпечити формування комунікативної компетентності.

Навчання мови передбачає набуття знань про одиниці мови, що виступають як типові, абстраговані від мовленнєвих трансформацій зразки, моделі, за якими утворюються конкретні мовні одиниці, визначаються стилістичні їх можливості про історію та закони розвитку. Мовленнєвий підхід будується на практичному застосуванні граматичних правил, мовних зразків з різними комунікативними, виражальними й пізнавальними цілями. Необхідною й важливою умовою формування грамотного й виразного мовлення є засвоєння не тільки орфоепічних, лексичних і граматичних норм, але й виражально-зображувальних можливостей мовних одиниць усіх рівнів, аналіз взаємозамінюваних граматичних форм і конструкцій, з'ясування додаткових семантичних відтінків, що зумовлює вивчення шкільного курсу мови, зокрема морфології, на основі функційно-стилістичного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на це функційно-стилістична

* Пентиліук М. – доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна, e-mail: mrenevuk@ksu.ks.ua; Гайдаєнко І. – кандидат філологічних наук, доцент, Херсонський державний університет, Україна, e-mail: mrenevuk@ksu.ks.ua

спрямованість навчання української мови передбачає розгляд функціонування одиниць мовної системи на фонетичному, лексико-фразеологічному, граматичному рівнях з урахуванням типу, жанру, стилю мовлення, практичного застосування набутих знань і вмінь, що забезпечує комунікативну компетентність учнів.

Цей підхід (функційно-стилістичний) висвітлено в дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (О. Бондарко, А. Загнітко, Г. Золотова, В. Капінос, А. Коваль, Л. Мамчур, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Л. Паламар та ін.) реалізується в шкільних програмах. Зокрема, на нашу думку¹, він повинен лежати в основі навчального курсу рідної мови, метою якого є, як відомо, практичне оволодіння мовленням. А це означає, що всі мовні факти треба вивчати в аспекті їхнього функціонування в мові.

Наукові завдання статті. Функційно-стилістичний підхід до мовних явищ сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання лексикології, граматики і впливає із системних відношень «мова – мовлення». Школярі повинні усвідомити, що мова – єдина для всіх її носіїв сукупність комунікативних засобів, що використовуються як знаряддя спілкування, а мовлення – це «мова в дії», наслідок вираження тими чи іншими мовними засобами конкретних думок, почуттів². Таке трактування означеного підходу свідчить про взаємозв'язок мови, мовлення в мовленнєвій діяльності, що є визначальними поняттями мовної освіти.

Мета статті. Метою пропонованої статті є обґрунтування поняття «функційно-стилістичний підхід», з'ясування його теоретичних основ шляхом проектування на загально-філософську площину через відповідні лінгвістичні, психологічні, лінгводидактичні та окремі методичні категорії.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи, що поняття «аспект» і «підхід» часто трактуються як взаємозамінні, уважаємо за необхідне уточнити їх значення. Аспект розглядаємо як загальний напрям у навчанні мови, а «підхід» – як спосіб реалізації цього напрямку.

До вивчення морфології у функційно-стилістичному аспекті важливо визначити лінгвістичні основи – установити зміст і обсяг мовного матеріалу, що забезпечить ознайомлення школярів з лексико-граматичними категоріями частин мови, які характеризуються різним стилістичним функціонуванням, із стилістичними якостями цілого тексту й окремих його частин, що є підґрунтям формування комунікативних умінь і навичок учнів основної школи. Тому почнемо з розкриття поняття «функційно-стилістичні засади», пов'язаного насамперед з описом практичного призначення слова – центральної мовної одиниці – і тексту – одиниці комунікації, де слово виявляє всі свої функційні можливості. В українську лінгводидактику ми ввели цей термін ще на початку 70-х років минулого століття.

Висновки. Для з'ясування засадничого поняття стилістики спираємося на такі дефініції, як *функційний аспект мови, функційна граMATика, методологія функціонування морфологічних одиниць, стилістика, стиль, функційний стиль*, а також тісно пов'язані з ними *текстові зв'язки і семантико-синтаксичні відношення*.

Функційний аспект мови знайшов відбиття в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників (Ш. Баллі, І. Бодуен де Куртене, Ф. Буслаєв, В. фон Гумбольдт, Є. Курилович, В. Матезіус, О. Пешковський, О. Потебня, О. Шахматов, Р. Якобсон та ін.), які ще в XIX – на початку XX століття усвідомили необхідність вивчення мови в її конкретній реалізації – мовленні, що визначило появу в лінгвістиці функційного напрямку.

Серед різноманітності течій і шкіл функційного напрямку особливо виділяється концепція Празького лінгвістичного гуртка, спрямована на висвітлення функційної різноманітності мовних одиниць у різних ситуаціях мовлення, на дослідження функційної природи глибинних і поверхневих структур мови (Ф. Данеш, Й. Вахек, Е. Гіячова),

¹ Біляев О. М., Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І. (1987) *Методика вивчення української мови в школі : посібник для вчителів*, К. : Рад. школа, 246 с.

² Там само

французького функціоналізму, зорієнтована на опис варіативності функцій різних граматичних одиниць у мовленні, аналіз мовної дійсності в її природному, «необробленому», маргінальному вигляді (Ш. Баллі, А. Мартіне, М. Мамудян); англійського напрямку функційної лінгвістики, що досліджує ситуаційну та соціальну адаптацію мовних одиниць стосовно середовища й мовної особистості (Дж. Фьорс, М. Хроллідей, Х. Батлер, У. Адлер та ін.).

Мова цікавить учених як діяльний механізм, кожний елемент якого виконує певну функцію, завдання і пов'язаний з іншими складниками системи. На думку Ф. Бацевича, з функційного погляду мова розглядається як інструмент, який використовується людьми з метою спілкування³.

Прагнення досліджувати мову в її конкретній реалізації визначило появу в межах функційної лінгвістики напрямку, що активно розвивається, – функційної граматики. Новий напрям у мовознавстві зумовив низку понять і термінів. Так, у сучасній лінгвістиці функційною називають граматику, «орієнтовану на вивчення й опис закономірностей функціонування граматичних одиниць у взаємодії з елементами різних мовних рівнів, що беруть участь у передачі смислу висловлювання і передбачають можливість аналізу не тільки від форми до значення (від засобів до функцій), але й від значення до форми (від функції до засобів)»⁴. Саме в процесі функціонування розвиваються і збагачуються функції мовних одиниць, їхні системні відношення, формується механізм пристосування цих одиниць до потреб мовленнєвої ситуації. З іншого боку, мовні одиниці функціонують у тексті, тому вивчення їх функційних можливостей дає змогу глибше пізнати природу тексту.

Сучасні лінгвісти Ф. Бацевич, І. Вихованець, П. Дудик, А. Загнітко, Г. Золотова акцентують увагу на проблемі розрізнення функцій мови загалом і функцій одиниць мовних рівнів зокрема. Науковці вважають, що саме на основі функцій мови можна виокремити функції мовних одиниць, у тому числі граматичних.

У граматичній теорії поняття функції має вузьке й широке розуміння. В одних випадках функція мислиться як системне значення мовної норми, а в інших вона виступає показником позамовного комунікативного завдання певної морфологічної форми. Пояснюється це тим, що функція або протиставляється семантиці граматичної одиниці, або ж охоплює її. Окремі лінгвісти, розглядаючи функцію в тріаді «мовна одиниця – функція – отримуваний результат», під цим поняттям мають на увазі призначення конкретної мовної одиниці для досягнення певного результату, тобто «як відношення, що пов'язує мовну одиницю й отримуваний її вживанням результат»⁵.

У граматиці досить часто протиставляють функційне семантичному в структурі граматичних одиниць. тоді функція розглядається як член певної тріади, у якій вона займає середнє або останнє місце.

Спираючись на погляди вчених-мовознавців, приймаємо думку, що значення і функція взаємопов'язані. Отже, функційно-стилістичні засади опрацювання морфології в школі пов'язані насамперед із вивченням мовних одиниць – від «значення» до «форми» та «функції». Такий системно-інтегративний погляд формує цілісну модель мовної системи, що спирається на багаторівневу ієрархічну структуру мови, але йде від змісту до способів її вираження й далі – до їх функцій у мовленні (у тексті певного стилю).

Паралельно з поняттям «функція» вчені послуговуються термінами «призначення конкретної мовної одиниці» (О. Ахманова), «спосіб поведінки об'єкта» (Г. Золотова), «завдання мовного знака» (О. Бондарко), «роль мовного засобу» (Н. Слюсарева), «власність елемента» (А. Загнітко).

Функція є динамічною характеристикою значення слова, способом його існування і

³ Бацевич Ф. С. (2004) *Основи комунікативної лінгвістики: підручник*, К. : Академія, 344 с.

⁴ Бондарко А. В. (1984) *Функциональная грамматика*, Ленинград : Наука, 136 с.

⁵ Абрамов Б. А. (1985) *О функциях, изофункциях, функциональном подходе и функциональной грамматике*, Проблемы функциональной грамматики, Москва : Наука, С. 77-87.

функціонування на більш високих рівнях, якими для морфології є речення, текст і стиль.

Діяльнісний характер функції зумовлює інтегрованість, комплексність дослідження мовних явищ, оскільки «мова в дії» передбачає сукупність чинників широкого діапазону (психологічних, ментальних, прагматичних тощо). Така інтегрованість, на думку О. Селіванової, можлива лише за об'єктивної методики, аналізу, першоосновою якої став функціоналізм у вузькому розумінні як функційний підхід⁶.

Основні властивості мовних одиниць виявляються в мовленні, де їхні функції розгортаються й реалізуються як досягнута мета. Тому варто розмежовувати поняття «функція» і «функціонування», визначити їх відношення до системи мови й мовленнєвої діяльності.

На думку філософів, слово «функціонування», по-перше, уживається тоді, коли йдеться про виконувану роль, призначення одиниці мови в системі або властиві саме їй (як одиниці мови) мету й характер репродукування в мовленні. Це, по-друге, коли йдеться про послуговування мовними одиницями в процесі реального спілкування, проте увага мовця зосереджена не на безпосередньому вживанні, а на тих результатах (як правило, змінах, розвитку), що під впливом живого застосування виникають у мові⁷.

У третьому випадку досліджується функціонування мови як таке. Основним предметом осмислення в цьому випадку є носії мови в їх ставленні до неї.

Існує й четвертий аспект. Відповідно до нього функційна лінгвістика, що генетично сягає Празької лінгвістичної школи, послідовно вивчає різновиди мовлення, зосереджуючи увагу на закономірностях функціонування мови в різних сферах спілкування⁸.

Щодо поняття «функціонування мовних одиниць», то його мовознавці визначають як процес актуалізації і взаємодії в мовленні одиниць, класів і категорій тієї мовної системи, якою володіє кожен член певного мовного колективу. О. Бондарко, зокрема, у саме поняття «функціонування мовних одиниць» включає: 1) вибір мовцем засобів, необхідних для передачі смислу висловлювання, що передбачає можливість відбору того засобу, який найбільшою мірою відповідає задуму мовця; 2) взаємодію структур і функцій одиниць, що належать до різних аспектів і рівнів системи мови; 3) заміну функцій-потенцій на функції, що виступають як досягнуті цілі⁹. Сферою функціонування мовних одиниць є цілісний текст.

Ми розглядаємо функцію і функціонування морфологічних одиниць як взаємозумовлені мету і засіб: функція формується в результаті функціонування, а функціонування, своєю чергою, забезпечується функцією, тобто функціонування морфологічної одиниці розуміємо не просто як значення, функцію, роль лінгвоодиниці в системі мови, а як призначення, використання мовної одиниці у висловлюванні, організації, взаємодії та реалізації в комунікативному акті залежно від мети висловлювання, намірів мовця.

Робота над мовленням проводиться на матеріалі тексту як одиниці й засобу розвитку мовлення, оскільки текст є центральною комунікативною одиницею, що має стилетвірний характер, забезпечує ефективне засвоєння мовних явищ, наочно показуючи їх функціонування. Систематична робота над текстом посідає провідне місце на уроках української мови. Саме в тексті найповніше розкривається своєрідність граматичної будови мови, семантика слова, його сполучуваність з іншими словами, найточніше виявляється різноманітність форм і засобів зв'язку.

Текст являє собою складну структуру різних за своїми якостями й властивостями елементів. Найголовнішими й найбільш загальними для структури тексту є категорія

⁶ Селіванова О. О. *Актуальні напрями сучасної лінгвістики*, К. : Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. 148 с.

⁷ Абрамов А. И., Аверинцев С. С. (2004) *Философия : Энциклопедический словарь*, М. : Гардарини, 1072 с.

⁸ Там само

⁹ Бондарко А. В. (1984) *Функциональная грамматика*, Ленинград : Наука, 136 с.

змісту і форми. Зміст – матеріал дійсності, використаний для розкриття теми. Форма тексту включає два співвідносні поняття – композицію і мову.

Тексти, на думку М. Кожини, у більшості випадків творяться в руслі того чи іншого функційного стилю і спираються на вмотивовану вибірковість у використанні мовленнєвих форм, домінувальних видів інформації, характеру її організації. Текст – це матеріал, звідки добувається стиль і в ньому ж він реалізується. При цьому стилістичними вважаються ті «властивості організації тексту, що ставлять і досягають мети, доцільності, виразності, ефективності висловлювання відповідно до комплексу його екстралінгвістичних основ, укладаючи зміст»¹⁰.

Кожний текст – індивідуальне явище. Він створюється окремим мовцем, з певною метою, у конкретній ситуації. В окремих текстах художньої літератури індивідуальність мовця виявляється суттєво, у науковому мовленні майже непомітна, а в ділових паперах зовсім відсутня. Семантичні, граматичні, композиційні характеристики тексту тісно пов'язані з його особливостями, зокрема з функційно-стильовим призначенням, використанням мовних засобів, логікоструктурованою завершеністю. До основних ознак тексту належить функційно-стильова орієнтація, що відзначається своєрідними стилістичними якостями, індивідуальністю автора, ідейним задумом тощо.

Ці загальні ознаки текстів мають абстрактний характер і формують основні функційні стилі – науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, ораторський, художній, розмовний та ін. Тексти, що належать до різних стилів, відрізняються мовними засобами на всіх рівнях¹¹. У тексті можуть бути використані мовні засоби різних стилів. Не кожний текст володіє набором найхарактерніших стильових ознак. Але стиль є тільки там, де є текст, оскільки саме текст є організованою послідовністю, системою свідомо відібраних елементів. З'ясування функцій мовних одиниць у тексті передбачає його аналіз, а це, своєю чергою, – засіб пізнання закономірностей функціонування мовних одиниць у різних стилях. Для аналізу тексту важливими є ще й такі поняття, як засоби зв'язку в тексті (лексичні повтори, синоніми, займенники, службові слова), актуальне членування на тему і рему, способи розміщення речень.

У вітчизняному мовознавстві поняття тексту традиційно співвідноситься з вивченням стилів. Поняття стилю є основним у стилістиці й вихідним для багатьох інших стилістичних понять. Останнім часом помітнішою стає тенденція до визначення стилю як явища багатовимірного, своєрідного не лише за результатами, а й за функціями взаємозв'язку мовних ресурсів, їх об'єднання в цілісних структурах різних жанрів.

Оскільки стиль розглядається як спосіб функціонування мовних явищ, Т. Донченко, В. Мельничайко, Л. Паламар, Л. Скуратівський, Г. Шелехова та інші частіше вживають термін «стиль мовлення», що й відбито в шкільних програмах. Поняття стилю в шкільному трактуванні поєднує в собі «стиль мови» (ресурси) і «стиль мовлення» (функціонування мовних засобів). Ми розмежовуємо ці поняття, щоб учитель кваліфіковано підходив до їх розуміння і в той же час бачив у опрацюванні стилів мовлення на текстовій основі єдиний шлях для засвоєння стилістичного багатства мовних ресурсів¹².

Стили мовлення – це стилістично позначені різновиди стилю літературної мови. Поняття «стиль мовлення» включає відбір і комбінування мовленнєвого матеріалу в межах тексту, характер організації цього матеріалу, зумовлений особливостями жанру, видом комунікації та метою спілкування. Кожен стиль мовлення мусить володіти відповідним набором граматичних засобів, що можуть перетинатися або не перетинатися між собою й оцінюватися під кутом зору правильності/неправильності їхньої важливості в певній комунікативній ситуації (тобто – функційному стилі мовлення).

У нашому розумінні функційний стиль – ключова категорія стилістики мовлення. На

¹⁰ Кожина М. Н. (1987) *О функциональных семантико-стилистических категориях текста*, Филологические науки, №2, С. 35-41.

¹¹ Там само

¹² Пентилук М. І. (1984) *Робота зі стилістики в 4-6 класах : посібник для вчителів*, К. : Рад. школа, 136 с.

думку Ф. Бацевича, функційні стилі виникли на екстралінгвальній основі, тісно пов'язані зі змістом, метою і завданнями висловлювання, відрізняються між собою інтралінгвістичними ознаками: принципами відбору мовних засобів і способами формування їх у систему. Форми спілкування разом з екстралінгвістичними чинниками, які його супроводжують, є основою функційних стилів¹³. Ці чинники виявляються у визначенні функційного стилю як своєрідного характеру мовлення того або іншого його соціального різновиду, що відповідає певній сфері суспільної діяльності й співвідносній з нею формі свідомості.

Головною умовою існування функційного стилю є мовленнєва системність. Кожен функційний стиль – це система, що виявляє прагнення до замкнутості й характеризується певним набором постійних ознак.

Мовленнєва системність функційного стилю виявляється в тому, що відбір мовних засобів зумовлюється провідними стильовими ознаками, які залежать від сфери й завдань спілкування, а тому до оцінки мовних явищ треба підходити з чітко визначених функційних позицій, тобто спираючись на функційну (стилістичну) норму.

Стилістична норма, на нашу думку, є сукупність правил, що визначають семантичні, функційні можливості та емоційно-оцінну доцільність використання мовних одиниць у тому чи іншому стилі¹⁴. Стилістична норма визначає стильову норму, установлює її межі, тому її інколи називають внутрішньою нормою. У зіставленні із загальномовною і літературною нормами внутрішня норма є значно вужчою, вона обмежена рамками стилю, усної або писемної форми спілкування, специфікою жанрового різновиду в межах стилю тощо. Зрозуміло, що навіть у неоднакових за стилістичними настановами контекстах уживаються всі частини мови і вибір їх зумовлюється логіко-стилістичними ситуаціями мовлення. Тому частини мови, перебуваючи в певному взаємозв'язку, виконують насамперед комунікативну функцію. Однак із погляду виражально-зображувальних можливостей вони не байдужі й до стилістичного спрямування тексту, адже кожна з них стилістично осмислена.

Вивчення стилів передбачено шкільною програмою з української мови в 5-9 класах. Опрацювання функційних стилів здійснюється через з'ясування функцій кожного стилю, добір і аналіз текстів із визначенням найхарактерніших мовних засобів стилю. Оскільки стиль розглядається як спосіб функціонування мовних явищ, то в шкільній практиці вживають термін «стиль мовлення». Поділ стилів мовлення залежить від основних функцій мови – впливу, повідомлення і діяння, спілкування. Наприклад, функція публіцистичного стилю виражається в діянні, впливі, наукового – у повідомленні, розмовного – у спілкуванні. Отже, стиль мовлення – це характерна сукупність мовних одиниць, що свідомо використовується мовцем у конкретній ситуації спілкування і реалізується у формі висловлювання (в тексті)¹⁵.

Для з'ясування ролі функційно-стилістичного підходу у навчанні мови важливо виявити арсенал морфологічних засобів, здатних до творення певних стилістичних ефектів відповідно до мети й призначення мовлення, при цьому враховуємо, що кожен зі стилів виступає в певній соціально значущій сфері й характеризується мовними універсальностями. Основну частину мовного матеріалу в будь-якому стилі становлять загальномовні, міжстильові засоби. Узаємодіючи між собою, стилі мовлення утворюють динамічні системи. Загальномовні або нейтральні мовні засоби у функційному стилі протиставляються стилістично забарвленим. Усі стилістично позначені засоби виділяються і сприймаються на тлі стилістично нейтральних мовних засобів, не пов'язаних зі специфічними сферами застосування мови. Стилістично забарвлені мовні одиниці (оцінні, образно-експресивні, емоційні) стали типовими не для всіх стилів, а лише

¹³ Бацевич Ф. С. (2004) *Основи комунікативної лінгвістики: підручник*, К. : Академія, 344 с.

¹⁴ Пентилюк М. І. (2009) *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах*, К. : Ленвіт, 400 с.

¹⁵ Пентилюк М. І. (2015) *Словник-довідник з української лінгводидактики*, К. : Ленвіт, 320 с.

чи переважно для окремого стилю.

М. Львов¹⁶ та автори лінгводидактичного словника [16] переконливо доводять, що використання частин мови є стилерозрізнявальною ознакою: певні стилі характеризуються вищою частотністю одних частин мови і низькою частотністю інших. Така нерівномірність, а часом і диспропорція використання частин мови у різних стилях сучасної української мови складає норму стилів і входить у систему їхніх мовних засобів.

П. Дудик, Л. Мацько підкреслюють, що стилістичні можливості морфологічних одиниць знаходять свій вияв у варіантних граматичних формах, категоріях, значеннях повнозначних змінюваних слів, обмежено й своєрідно також і в незмінюваних повнозначних словах^{17 18}.

Отже, обсяг стилістичних ресурсів морфології визначається варіюванням, граматичною синонімією, категоріальними значеннями та способами організації частин мови в текстах певних стилів.

Стилістичні функції морфологічних одиниць розкриваються в конкретному мовному матеріалі через синонімію варіантних форм, що дає можливість урізноманітнювати морфологічну організацію тексту. Констатуємо, що граматичні синоніми (морфеми, словоформи, словосполучення, речення) збігаються в основному своєму значенні, але зберігають відмінності в смислових відтінках і стилістичному забарвленні та визначаються на основі предметно-понятійної співвіднесеності слів-синонімів. У текстах різних стилів, окрім комунікативної функції, вони виконують ще й додаткову, стилістичну функцію, оскільки служать виражальними засобами мови. Акцентуємо увагу на розрізненні морфологічних синонімів, стилістичне забарвлення яких виявляється в текстах різних стилів (*касир – касирка – касирша; червона – червоная*). Умінню розрізняти морфологічні синоніми сприятиме вивчення частин мови на функційно-стилістичних засадах та глибокі знання лексичних значень, граматичних ознак і способів словотвору.

Особливу семантику, що впливає на структурну й естетичну організацію мовлення, має синонімічний мовний контраст, який базується на свідомому протиставленні та зіставленні. Давно помічено, що предмети, явища, ознаки, дії сприймаються виразніше, чіткіше, якщо вони контрастують з іншими предметами, явищами, ознаками, діями (станами). Відповідно й висловлена про такі реалії думка сприймається краще, виразніше. Ця обставина зумовлює використання контрастуючих мовних одиниць зі спеціальною лінгвістичною метою.

У шкільному навчанні вмінню розрізняти частиномовні варіантні форми, морфологічні синоніми, емоційно-експресивні елементи сприятиме систематичне вивчення морфології на функційно-стилістичних засадах.

Засвоєння лінгвістичної природи стилістичних засобів морфології дозволяє визначити сферу використання частиномовного матеріалу. У шкільному навчанні в процесі розкриття особливих ознак кожного функційного стилю враховуємо, що функції частин мови (зображальна, експресивна, описова, перелічувальна, символічна, характеристична, називна, динамічна, оцінна, уточнювальна) входять до ширшої системи функцій мови (комунікативної, мисленнєвої, гносеологічної, емоційної, експресивної тощо) та мовлення (інформативної, прагматичної, емоційної, дейктичної, експресивної, контактної, породження і сприймання висловлювання та ін.) й у своєму прояві залежать від цієї системи.

Уважаємо, що вивчення морфології на основі функційно-стилістичного підходу повинно передбачати врахування змістових граматичних зв'язків між мовними явищами, розгляд граматичних категорій у єдності форми, значення і функції.

Отже, у практиці навчання морфології української мови в школі найбільш важливим є багатоаспектне її засвоєння. Саме такий підхід до дослідження морфологічних явищ

¹⁶ Львов М. Р. (1997) *Словарь-справочник по методике русского языка*, М. : Рост. Скрин, 276 с.

¹⁷ Дудик П. С. (2005) *Стилістика української мови : навч. посіб.* К. : Академія, 386 с.

¹⁸ Мацько Л. І. (2003) *Стилістика української мови*, К. : Вища школа, 462 с.

дозволить розглядати їх комплексно в єдності форми (структури), значення (семантики) і функції – побачити структурованість, внутрішню організованість, семантичний простір мовних одиниць, особливості їх функціонування в текстах різних стилів з метою розв'язання мовцем комунікативно-мовленнєвих завдань. Посилення уваги до функційно-стилістичного підходу в навчанні морфології забезпечить урізноманітнення змісту й технології навчання української мови в школі і в кінцевому результаті виховання мовної особистості учнів з високим рівнем комунікативної компетентності.

Функційно-стилістичний підхід таким чином, спрямований на визначення особливостей функціонування морфологічних одиниць у текстах різних стилів, їх доцільність і значущість у мовленні, а також у виявленні відмінностей у їх функціонуванні в різних комунікативних умовах, а отже, забезпечує якісне формування комунікативної компетентності мовної особистості учнів.

Розгляд основних понять пропонованої статті дозволяє визначити лінгвістичний аспект змісту роботи з повнозначними частинами мови на засадах функційно-стилістичного підходу й теоретично обґрунтувати важливість і необхідність розроблення методики їх вивчення з позицій функціонування в текстах різних стилів і типів мовлення.

REFERENCES

- Abramov B.A. *On functions, isofunctions, functional approach and functional grammar* // Problems of functional grammar / B. A. Abramov. Moscow: Science, 1985. p.77-87.
- Batsevich F.S. *Basics of communicative linguistics: a textbook* / F. S. Batsevych. Kyiv: Academy, 2004. 344 p.
- Bondarko AV *Functional grammar* / AV Bondarko. Leningrad: Science, 1984. 136 p.
- Dictionary of Ukrainian linguistic editions: tutor. manual* / count authors for ed. M. I. Pentiluk. Kyiv: Lentiv, 2015. 320 p.
- Dudyk P. S. *Stylistics of the Ukrainian language: taught. manual* / P. S. Dudyk. Kyiv: Academy, 2005. 386 p.
- Zagnitko A.P. *Fundamentals of Functional Morphology of the Ukrainian Language* / A.P. Zagnitko. Kyiv: NMPC, 1990. 77 p.
- Kozhina MN, *On functional semantic-stylistic categories of text* / M. N. Kozhina // Philological sciences. 1987, No. 2. P. 35-41.
- L'vov M.R. *Glossary-reference book on the methodology of the Russian language* / M. R. Lvov Moscow: Growth. Screen, 1997. 276 pp.
- Matsko L.I. *Stylistics of the Ukrainian Language* / L.I.Matsko, A.M. Sidorenko, A.M.Matsko. Kyiv: Higher school, 2003. 462 p.
- Methodology for studying the Ukrainian language at school: a manual for teachers* / O. M. Belyaev, V. Ya. Melnichayko, M. I. Pentiluk and others. Kyiv: Rad. school, 1987. 246 p.
- Methodology of teaching the Ukrainian language in secondary educational institutions* / kol. authors for ed. M. I. Pentiluk. Kyiv: Lentiv, 2009. 400 p.
- Pentilyuk MI *Works on stylistics in grades 4-6: a manual for teachers* / M. I. Pentiluk. Kyiv: Rad. school, 1984. 136 p.
- Philosophy: An Encyclopedic Dictionary* / A.I. Abramov, S.S. Averintsev and others. Moscow: Gardarin, 2004. 1072 p.
- Selivanova O. O. *Topical Directions of Modern Linguistics* / O. O. Selivanova. Kyiv: View of the Ukrainian Phytosociological Center, 1999. 148 p.
- The pupil I.R. *Theoretical morphology of the Ukrainian language: Academic grammar of the Ukrainian language* / I. R. Vychovanets, K. G. Gorodenska; ed. I. R. Pupil. Kyiv: Pulsari, 2004. 400 p.

Pentilyuk M., Haydayenko I. Functional-stylistic aspect in teaching of morphology in a general school

The article touches upon the problem of teaching Morphology at school by applying the functional-stylistic principles. The concept of functional-stylistic aspect has been defined, and its theoretical foundations have been determined: in particular, the term of the function of speech units and their usage in the stylistically differentiating texts have been introduced.

Special attention is drawn to major definitions related to teaching Grammar on the functional-stylistic basis as well as to the presentation of the outlined problem found in the works of linguists and linguodidactics professionals. The authors present the definitions of 'function' and 'functionality' within the philosophical context.

On the material of Morphology school course, the general terms of school stylistics have been outlined: in particular, the functional aspect of speech, the functional Grammar, the functional style as well as text connections and semantic-syntactic relations that are closely related to the defined terms. In addition, the definitions of «text as the basis of realization», «functional-stylistic approach» have been presented. The stylistic functions of morphological means of stylistics have been determined within «style of speech» definition, in particular, the usage of speech parts as grammatical aspects. The article aims at assisting school teachers whose goal is to shape learners' communicative competence in the process of teaching Morphology.

Analysis of speech styles is based upon the general characteristics of text and its functional language units. Special attention is paid to the practical aspect of functioning of morphological units as it is providing and facilitating students' communicative competence development.

Key words: *functional-stylistic orientation, functional-stylistic goals, functioning of language units, style of speech, stylistic means of morphology, stylistically contaminated language units.*